

Osvrti, prikazi, recenzije

Prikaz

Knjižnica Freedom foruma na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu: Za slobodno i nepristrano novinarstvo

“Temeljna postavka slobode novinarstva je slobodan pristup informacijama, točnost i potpunost informiranja. Tome služi ova knjižnica (...) Ovo mjesto može postati simbolom razmjene i slobodnog prolaska informacija u slobodnom svijetu, a to je ono u što vjerujemo”¹, rekla je Chris Wells, predsjednica Međunarodnog odjela Freedom Forum, prigodom otvaranja multimedijске knjižnice u Zagrebu, u svibnju 1994. godine. Tada je, naime, ova svjetska nevladina organizacija, posvećena slobodi tiska, govora i duha, u okviru suradnje Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Međunarodnog medijskog fonda Sveučilišta Indiana iz Amerike, otvorila vrata i hrvatskim korisnicima.

A što je, zapravo, Freedom Forum?

The Freedom Forum ustanovio je 4. srpnja 1991. Allen H. Neuhart, bogati nasljednik Gannetove fundacije². Osnovna je svrha postojanja ove neprofitne međunarodne organizacije pružanje “pomoći medijima i javnosti da se međusobno bolje razumiju”³, kaže

¹ *Vjesnik*, 16. svibnja 1994.

² Frank Gannet, novinski magnat, osnovao je 1935. fundaciju “Frank E. Gannet Newspaper” s ciljem da pomaže razvitak novinarstva i obrazovanje novinara.

³ The Freedom Forum, 1996., *Annual Report*.

Charles Overby, aktualni predsjednik Upravnog odbora i pojašnjava: “Freedom Forum ističe važnost slobodnog i nepristranog izvještavanja, jer se tome danas u svijetu ne pridaje dovoljna pozornost.”

Sjedište organizacije je u Arlingtonu (VA), gdje se nalazi i Newseum — prvi interaktivni muzej vijesti. U sklopu Newseuma nalazi se jedinstven spomenik posvećen svim novinarima koji su poginuli na zadatku u ratnim uvjetima, od 1812. do danas. Među posljednjima, na popisu od 967 imena poginulih novinara, zabilježena su imena ratnih izvjestitelja nastradalih u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini.

Na Vanderbilt sveučilištu u Nashvillu djeluje Centar Prvog amandmana američkog ustava, a u New Yorku je središte za obrazovanje novinara. Osim Australije, danas na svim kontinentima postoje centri Freedom Forum. U Europi, pak, osim Londonskog centra, djeluje još šest multimedijalnih knjižnica, među kojima je i ova hrvatska — na Fakultetu političkih znanosti.

Točno dvije godine poslije “prvog otvorenja”, knjižnica u Hrvatskoj je ponovno otvorena: sada obogaćena dodatnim knjižnim fondom i proširenom djelatnošću. Tako Freedom Forum Journalism Library, od svibnja 1996. godine u Hrvatskoj postaje jednom od najbogatijih medijskih knjižnica za područje Središnje i Istočne Europe. S knjižnim fondom većim od 600 naslova o novinarstvu, medijima i komunikacijskoj znanosti, studij novinarstva Fakulteta političkih znanosti dobio je značajnu logističku podršku u obrazovanju budućih novinara. Uz knjige, korisnici — studenti, novinari i svi ostali — mogu slobodno pretraživati baze podataka pohranjene na CD ROM-ovima (enciklopedije i godišta uglednih američkih dnevnika), ili pak “surfati” po

Internetu, pregledati angloameričke magazine ili naprosto čitati hrvatske novine. Studenti novinarstva najčešći su korisnici, koji pronalaze literaturu za svoje seminarske i diplomatske radove. Priručnike o novinarstvu posuđuju studenti prvih godina, za razliku od studenata četvrte godine ili poslijediplomaca koji se bave sofisticiranijim temama poput onih o etici, pravu ili zakonskim regulativama u medijima.

Knjižnica mjesečno organizira različita medijska događanja. To su, primjere, male radionice novinarstva, okrugli stolovi i tribine. Temama i izborom sugovornika prate se aktualnosti u hrvatskom novinarstvu, neovisno o političkim opredjeljenjima sudionika ili prirodi medija u kojima oni rade. Ilustracije radi, studenti su s jednakim zanimanjem razgovarali u knjižnici i s Chrisom Hedgesom (*The New York Times*) i s Majom Freundlich (*Vjesnik*)!

Premda uvijek postoje pitanja o tome “koliko je Freedom Forum Library produkt neokolonijalne politike američkog globalnog financijskog kapitala, a koliko izraz želje za boljitkom svih ljudi dobre volje”,⁴ istina je da se u našim uvjetima — nedostajućih financijskih sredstava za obnovu knjižnog fonda, kupovinu časopisa ili računala — ovakav dar prima sa zahvalnošću i koristi na najbolji način.

Gordana Vilović

⁴Arkzin, 22. studenoga 1996.

Recenzija

Hartmut von Hentig

Humana škola

Educa, Zagreb, 1997., str. 281

Knjiga *Humana škola* H. von Hentiga, profesora emeritusa na Sveučilištu u Biefeldu, obuhvaća “iskustva i razmišljanja” od kojih je autor krenuo prije dvadesetak godina. U njoj je riječ o “iznenadnom ugrožavanju naše civilizacije — usred blagostanja, mira..” (267), i o kritičkom problematiziranju bića škole u suvremenom svijetu, kojoj otkriva kvalitetno nove obveze i mogućnosti.

Današnje škole nisu mjesta “u kojima se živi” i “stječu iskustva”, nego su “ustanove za čuvanje”, “socijalne ustanove”, “staklenici”, “ustanove koje svrstavaju”, “strojevi za start” (ili sve to zajedno). Zato se autor zalaže da “škola ponovno postane pedagoška”, ali je za njezin opis “potreban drukčiji jezik” (8). Navodi primjere za uspjele promjene i ukazuje na prijelaze kako “da odavde stignemo tamo” (9). Zapravo, polazeći od kritike škole, u koju društvo svoje mlade (do 25 g. kao da ih ne treba) trpa, “možemo nazvati geto” (193), koje nam ne pružaju ništa korisno i u kojima se ne zbiva ništa od onoga što ljudi smatraju važnim, koje se ne pohađaju dobrovoljno. Razmišlja se o novom cilju i o putu koji bi nas tamo doveo. “Postavlja se trasa” (195) gdje ćemo se morati poslužiti i starim sredstvima (ali ne svima). Time autor, uza svu potrebu temeljnih promjena škole, želi sačuvati kontinuitet tih promjena, odnosno razvoj škole.

Knjiga je strukturirana u deset poglavlja: Loše vijesti (11—24), Mučne promjene (25—97), Nejasne naznake (99—143), Promašeni odgovori (145—175), Nužne vježbe za razmišljanje

(177—194), Razlozi na koje se možemo osloniti (195—212), Minima pedagogica (213—231), Nužni prijelazi (233—259), Mogući prigovori (261—265), Epilog: Civilitas (267—281).

Temeljna je zadaća škole po autoru “pomoći mladim ljudima da odrastu u svijetu u kojem žive” (60). To je i osnovni moto kritičkog pristupa postojećoj školi i projektiranja njezina suvremena bića. U tom procesu problematizira (i pokušava redefinirati) mnoge sastavnice osnova škole, pa i njezinu ulogu u svijetu koji se mijenja. Zato je nužno pristupiti školi na nov način, “pripremajući je za nove zadaće” (17). Taj proces ni najmanje nije jednoznačan, već su nužne “mučne promjene” (25), u mnogome usložnjene i proturječne.

Karakteristična je tvrdnja autora, analizirajući (u okviru tih “mučnih promjena”) primjenu računala u školi, kako je pedagogija “opet spremna služiti nepoznatom, samo ako je njegov nastup impozantan” (33). Iako računalo “izaziva promjene u školi”, ističe kako “škole nisu shvatile koliko je temeljna promjena koja s ovim počinje” (33). Kao izraziti pristalica računala u školi, skreće pažnju na moguća zastranjenja. Naglašava da djeca moraju tijekom djetinjstva “povećati i pojačati iskustvo sa stvarnim prirodnim svijetom”, gdje računalo nema životnu funkciju (65). Tu su još raznovrsni doživljaji, strogo razumijevanje koje pruža matematika, zatim egzaktnost znanstvenih spoznaja, te temeljno iskustvo koje se mora steći u školi da bi se opstalo u društvu i kulturi: tjelesno, osjetilno, intelektualno, estetsko, političko, moralno (67). Škola “mora podariti djeci vlastitu odgovornost” (68) da postanu subjekti svoga života. Da ne bi računalo “u znaku modernizacije” učinilo školu zastarjelom, potrebno je “*kulturi računala*” nešto što ne proizlazi iz samog rada s računalom: “sposobnost za filozofske sumnje” (68). Upravo ta “*kultura računala*” čini ulogu pedagoga još težom.

Uočavajući i analizirajući mnoge posebnosti i karakteristike u suvremenosti, autor ističe: “Ako ‘svladavanje’ odnosa i razvoja postavimo za cilj humanog odgoja ljudskog roda, tada bi škola trebala iskoristiti svoje prirodne datosti i smjela bi ih potvrditi da je manja od danog društva, da postupa polaganije i individualnije i da se ne želi podrediti gospodarstvu koje ubija i proizvodi sve više u sve kraćem vremenu..., da svjesno želimo upravljati postupnom promjenom naše civilizacije umjesto da je nesvjesno sve više vodimo k perfekcionizmu” (71/72). Ta temeljna (društvena) odrednica humane škole determinira u mnogome karakter njezina bića i funkciju u suvremenom odgoju i obrazovanju. Zapravo, škola više nije u funkciji “oponašanja”, “slušanja”, već aktivnog sudionika (odnosno trebala bi preuzimati tu ulogu) razvoja i njegov “korektor”.

Autor obrazlaže osnove nove škole u kojoj će odgoj za demokraciju u interkulturalnom društvu biti utemeljen u procesima novog bića škole (85). Zato se od europske škole traži da promijeni svoju strukturu, sadržaj i funkciju, čiji je cilj “očuvanje raznolikosti u jedinstvu” (75). Naglasak u školi je na *kvaliteti ličnosti* koja se postiže određenim sadržajima (a ne na sadržajima). Naravno da je nužno birati sadržaje koji će poticati stanovite kvalitete, budući da se te kvalitete mijenjaju.

U razradi “Humane škole” autor analizira mnoga društvena zbivanja, različita teoretsko-metodološka strujanja, kao i stavove o školi i njezinoj ulozi (i mogućnosti) u suvremenosti. U “Nejasnim naznakama” (99—145), između ostaloga, analizira mnoge proturječnosti u procesima ostvarivanja suvremenije škole. Budući da su školski sustavi još uvijek “objekt državnih odluka i uprave — i autoritaran” (106), nužna su nastojanja “antiautoritarne pedagogije”, što se osobito manifestiralo kod “šezdesetosmaša”.

Uređenje škole kao *polis*a, kao modela političke i životne zajednice koja sama sebe regulira, ili poticaj za dokidanje poučavanja preko sudjelovanja (107), metodološka je odrednica razmišljanja o školi. To je put učenja o životu, otkrivanju proturječnosti i osposobljavanju za njihovo rješavanje. Zbog toga je nužno očuvati znatiželju i veselje prema životu (106), čime se daje poticaj za odgoj koji ljude osposobljava za “samoodređenje usred sve većeg pritiska sustava” (107). Time se želi promijeniti funkcija škole, ali i pedagoga.

Ne podliježe “lako” prihvaćenim tvrdnjama i tradicionalnim klišejima ocjena suvremenih pojava. Ne slaže se s tvrdnjom da je kriza obrazovanja kulturološka kriza ili da se u obrazovnoj krizi vidi kulturološka kriza (127). Autor navodi da su nevolje i slabosti naše kulture posljedice njezine snage i obećanja, ali to nije “kriza”, to je nešto gore: “*naša trajna zadaća*” (130). Prema tome, na vidiku je tzv. kriza kao radni program. Isprazna, defetistička riječ kriza gubi svoje značenje (131).

Autor “ne vjeruje niti u raspad vrijednosti, niti u odlučnu promjenu vrijednosti” (131), čega se mnogi plaše. Promijenila su se *sredstva* preko kojih se one osiguravaju, dakle vrline (132). Stari katalog vrlina izgubio je svoj smisao i svoje djelovanje na disciplinu. Vrline danas “moraju biti drukčije”: indirektno, istodobno svjesne, raspoložive i postojane. Pojavljuju se posve nove liste “glagola i glagolskih imenica”, koje označavaju ono ponašanje koje se cijeni: prosuđivati i misliti, kontrolirati i slušati, promatrati i improvizirati, biti strpljiv i biti točan, pouzdanost i odgovornost, sposobnost suradnje, samostalnog djelovanja, itd. (133). Prema tome, školu je nužno osloboditi “pogrešnih normi” koje pogoduju njezinu demoraliziranju.

U poglavlju “Nužne vježbe za razmišljanje” (177—194) autor ističe kako s “*promjenom* škole nismo ništa učinili”,

već je nužno “*drukčije razmišljati o školi*”, razmišljati na nov način (177), jer u protivnom neće doći do promjene škole. Zalaže se, zapravo, za *novu teoriju škole*, koja će biti u mogućnosti rješavati njezine suvremene proturječnosti.

Na temelju analize, autor navodi pet modela škole u njezinom razvoju (185/186). Naše škole nastale su tijekom povijesti i svojesvrna su mješavina svih navedenih tipova. Autor se zalaže za poseban (šesti) tip škole (“*pedagoške škole*”), školu kao mjesto na kojem se živi i kao prostor na kojem se stječe iskustvo: “Škola kao polis” (187). U teoriju škole nužno spadaju i teorija o pedagoškim zadacima, mogućnostima i djelovanju drugih pedagoških institucija (obitelj, javnost, okolina, medij).

U poglavlju “Razlozi na koje se možemo osloniti” (195—212) autor navodi argumente na koje se možemo osloniti “ako želimo razmišljati na drugi način” (195). To su, između ostaloga: školi je sve teže simulirati budućnost, ona je nedjelotvorna, neomiljena i sve je u većoj suprotnosti prema životu društva (društvenoj okolini). To su i temeljne slabosti stare škole.

Obrazovanje za budućnost nisu samo nove informacije već se “radi o postupcima i djelovanju” koje moramo promijeniti prema onima danas. “Materijalno” znanje je nužno, ali nije dovoljno za budućnost. “Formalni” potencijal — snaga prosuđivanja, samostalnost, pouzdanost, hrabrost, spremnost na suradnju, tolerancija, nužni su za rješavanje proturječnosti “koje ostavljamo našoj djeci u naslijeđe” (198). To su, zapravo, nove kvalitete ličnosti koje je nužno ostvarivati u školi. Kritičan je prema slabostima “škole koja poučava”.

Hentig ističe kako bi škola nužno morala shvatiti da je učenje, *samoobrazovanje* i *samorazvoj* izrazito individualan proces (207) i da obrazovanje nije samo *nešto imati*, već i nešto

moći, ali i nešto *biti*, što se često zaboravlja. Potencira se odgojna zadaća škole, u kojoj je nužno naći vremena za rasprave o *osjećajima*, *razmišljanjima* i *raspoloženjima* učenika.

Analizirajući različite tipove škole (u povijesnom i suvremenom kontekstu), autor je došao do svog tipa koji naziva *pedagoška škola* — mjesto stjecanja iskustva i mjesto na kojem se živi. Pedagoška škola je novi tip škole, ističući u kritičkoj prosudbi njezinu prošlost i sadašnjost. Upravo na tim kritičkim prosudbama utemeljuje kvalitete *humane škole*, što razrađuje u 7. i 8. poglavlju.

U 7. poglavlju *Minima pedagogica* (213—231), razrađujući teoretske osnove (pedagoške) škole, autor ističe nužnost razlikovanja drukčijeg razmišljanja od izmišljanja. On upravo u tom poglavlju drukčije razmišlja o školi. U šest teza iznosi osnovne značajke svoje teorije škole: prva se odnosi na “životni prostor škole”, druga i treća posvećene su stjecanju iskustva u tom životnom prostoru, a posljednje tri odnose se na “zajedničko djelovanje odgoja i nastave u školi” (214). Istaknuti podnaslovi teza označavaju njihovu bit: Dopustiti život, Živjeti s razlikama, Živjeti u zajednici, Cjelovit čovjek, Most između malog i velikog svijeta, te šesta teza: Škola ostaje škola.

U školi se uči nešto *posebno* (što se nigdje drugdje ne može). Budući da je naša kultura duhovna (ne pragmatična, ni estetska), autor ističe kako “duhovno se u školi može dobro naučiti” (229). U njoj se može potaknuti razvoj “znanstvene spoznaje” (230). Znanosti su u suvremenosti “šifrirale svijest”, pa bez poznavanja tih šifri ne možemo razumjeti procese. Bez takvih znanja pogrešno procjenjujemo. Zato, za autora, nema ništa lošije od neprijateljskog stava prema znanosti. Obrazovanje koje škola može dati odgovor je na neke od “loših vijesti i mučnih promjena” (230). Posebne značajke “starog humanističkog obrazovanja” osi-

gurava i informatičko društvo, kaže autor.

U 8. poglavlju *Nužni prijelazi* (233—259) opisuje kako zamišlja prve korake od “danas prema prekосуtra” (233). Ističe da škola u kojoj se živi i stječe iskustvo daje snagu učenicima glede opasnosti i osposobljava ih za suočenje s mučnim promjenama.

Bit će, naravno, velika borba “između škole koja odgaja i škole koja upravlja” (239). Škole bi same trebale zahtijevati autonomiju. Svaka bi samostalno smjela organizirati *raspored vremena*. Umjesto rasporeda sati, elastični dnevni raspored. Budući da su školske zgrade snažan činitelj koji sprječava novo, nužno ih je mijenjati. Školu otvoriti prema sredini, kako znanje stečeno u školi ne bi više bilo izolirano.

“Škola mora htjeti promjene i one se školi moraju povjeriti” (243). Ta *samopromjena* je prije svega ono zašto ona sama odgaja. Nužno je školu nadopunjavati novim sadržajima i drugim partnerima. Zahtjevom “maksimum sudjelovanja umjesto poučavanja” školu vraćamo starom pedagoškom receptu — uzoru (247).

Autor je svjestan “*mogućih prigovora*” na svoj koncept, i to od nastavnika, roditelja, pa i učenika, političara i dr. Međutim, on *životu u školi* želi podariti dostojanstvo, oblik, smisao i pedagošku funkciju, a ne naprosto integraciju života i škole. Kaže kako “škola zapravo ima samo tri predmeta: jezik, *science* i etiku i politiku” (263). Zadaća nove škole je stvoriti od mladih ljudi odrasle građane. Stoga je najvažniji uvjet za novu školu posve nova izobrazba učitelja koju treba osmišljeno pokrenuti, a tome u knjizi posvećuje posebnu pažnju. Ljudi će danas uvidjeti da je “bolje dati prednost umjerenom samoodređenom životu građana u odnosu na život s ludim tempom... s učenicima koje se ispituje i učiteljima službenicima” (281).

Na kraju, u poglavlju *Epilog: Civilitas* (267—281) autor analizira (povijesno) shvaćanje civilnosti, “kako se stječe i kako se može sačuvati” (268). Navodi tri značajke civilnosti: odgovornost, usaglašavanje i povjerenje, te mogućnosti njihova utemeljivanja u biću škole.

Knjiga *Humana škola* H. von Hentiga analitički je prikaz razvoja škole, njenih proturječnosti, te mogućnosti i obveza u suvremenosti. Pisana je s kritičkim uvidom u razvoj škole, i to ne samo u Europi. Mnogi pristupi, stavovi, odnosi, perspektive, izvedeni su iz kompleksnijih analiza društveno-povijesnih i kulturno-civilizacijskih procesa, koji su bili presudni za konstituiranje (bića) škole. Komparativni pristupi u tim analizama, kako u povijesnoj retrospektivi tako i u suvremenim tokovima, otkrivaju nam pluralističku i višeslojnu potku škole, koja se, iz sasvim određenih razloga, vrlo često reducirala na uprošćene i jednostrane dimenzije (karakteristike) u koje se utemeljivao isto takav odgojno-obrazovni proces. Iznose se i mnoge zablude, jednostranosti, obmane, improvizacije, promašaji u pristupu školi i razradi njezine osnovne funkcije.

Budući da je škola integralni dio kompleksnih društveno-povijesnih, kulturno-civilizacijskih i znanstveno-tehnoloških promjena, nužno je respektirati njezine specifičnosti u tim procesima. Uloga joj nije u jednostranom upoznavanju s tim promjenama, već u odgajanju i obrazovanju za aktivno, kritičko-inovativno sudjelovanje u njima, uvažavajući posebnosti i mogućnosti odgajnika u tim procesima. Zato je nužno permanentno rekonceptualizirati biće škole, sukladno ciljevima i zadacima vremena u kojem ona ostvaruje svoju osnovnu funkciju.

Viziju humanog društva nužno je utemeljivati u potki suvremene škole. Ne odričući se njezine specifičnosti, niti uloge u suvremenosti, autor u kritičkom odnosu spram postojeće škole *razrađuje*

osnove humane škole u kojoj se, odgajajući i obrazujući, emancipira učenik kao nosilac svoga i općeg razvoja. Kreativno-inovativna pozicija učenika osnovni je supstrat njegova uvažavanja kao ličnosti, što se manifestira, kako u organizaciji i sadržaju škole tako i u karakteru pedagoškog procesa u njoj. Njegovo samoaktualiziranje, samorazvoj, samoobrazovanje..., postaju osnovnim zadacima, ali i kriterijima uspješnosti suvremeno organizirana pedagoškog procesa.

Razmišljajući “drukčije o školi” autor, razrađujući nove teoretske osnove škole, otkriva nove mogućnosti, načine i putove ostvarivanja odgoja i obrazovanja, ne gubeći nikad iz vida njezinu humanu funkciju (čime je deficitarna tradicionalna škola). Zalaže se za promjene u *biću škole*, karakteru i stilu života i rada u njoj. Otvara nove prostore učenikovoj inicijativi, kreativnosti, suradnji, pridonoseći promjenama “umjetnog” ambijenta škole, koji danas više nitko ne podnosi. Zalaže se, zapravo, za kreativniji odnos prema školi, ali i za veću autonomnost svake škole, kao i odgovornost nosilaca života i rada u njoj za uspješnost ostvarivanja odgojno-obrazovnih zadataka. Ne supstituiraju jednostrano “staru” s “novom” školom, već u kritičko-kreativnom procesu nužno je, boljim upoznavanjem “stare”, postupno je transformirati u kvalitetno novo biće koje je sukladno suvremenosti. Te su promjene moguće samo u dugotrajnijim osmišljenim procesima stručno-znanstvenog karaktera, što nam dokumentirano podastire autor nakon svoga dvadesetogodišnjeg iskustva.

Knjiga *Humana škola* korigira mnoge jednostrane i često euforične stavove (koje nije rijetko susresti) o ulozi škole u suvremenom svijetu intenzivnih promjena. Upoznava nas s mnogim proturječnostima što ih suvremena znanost otkriva u svijetu škole, zamkama, opasnostima. Međutim, upoznat će nas i s mnogim specifičnostima funkcije škole u suvremenosti. Pridonijet

će traženju načina i putova ostvarivanja funkcije škole u društvu u nastajanju.

Autor afirmira školu kao “životnu zajednicu” u suvremenosti gdje su znanstvene spoznaje “šifrirale svijest”. U “humanoj školi” ne gubi se identitet pojedinca, niti moguće bogatstvo vrline koje su nužne za njegovo osposobljavanje kao aktivnog činitelja u suvremenosti. Zato je nužno školu promatrati kao dinamični ambijent, gdje se isprepliće mnoštvo sudionika u ostvarivanju njezinih osnovnih zadataka.

Humana škola je izvanredan prilog konstituiranju suvremenog bića škole u svijetu intenzivnih promjena. Značajna je osnova i daljnjoj razradi teoretsko-metodoloških koncepata odgoja i obrazovanja u školi, koja će omogućavati učenicima da “odrastu u svijetu u kojem žive”. Nezamjenljiv je izvor stručno-znanstvenih informacija (ali i ideja) nužnih nosiocima ostvarivanja suvremene filozofije odgoja i obrazovanja u društvu koje uči. Ona je, u isto vrijeme, “instruktivan” doprinos multidisciplinarnom pristupu izučavanju suvremene organizacije, sadržaja i karaktera života i rada u školi.

Josip Pivac

Prikaz

Julien Benda

Izdaja intelektualaca

Politička kultura, Zagreb, 1997., str. 204

Intelektualac, gdje god on postojao, ponaša se samozakonodavno, u običajnom — nenijećanjem obveze, u religioznom — priznavanjem unutarnjeg uvjerenja u Boga i Božje stvari, ali i u sveopćem ograničavanju od zadanih vanjskih ceremonija. Najčešće, bilo to u ratu ili u miru, intelektualčevo djelovanje i čin imaju značaj samo ako on sam sebi propisuje zadanosti. Intelektualac, to je status koji zaslužuju samo oni što su, svemu usprkos, ostali vjerni univerzalnim, a to znači neprolaznim i bezinteresnim vrijednostima: razumu, pravdi i istini.

Upravo knjiga Julienu Bende *Izdaja intelektualaca* daje prikaz kako se mišljenje o biti intelektualca u novijoj epohi često puta sasvim razlikovalo od same biti intelektualca. Ona se može nazvati pamfletom protiv intelektualaca obuzetih svakodnevnim preokupacijama i političkim strastima, onih koji su izdali svoj status. *Izdaja intelektualaca* napisana je 1922., a zahvaljujući nakladniku “Politička kultura” iz Zagreba čitateljstvo hrvatskoga govornog područja može čitati prijevod drugog izdanja iz 1946. godine.

Autor *Izdaje intelektualaca* Julien Benda (26.12.1867., Pariz — 7.6.1956., Fontenay-aux-Roses) bio je filozof, esejist i romanopisac. Protivio se intuicionizmu i neoromantičkim strujama te se borio za slobodu znanosti, umjetničkog stvaranja i prava čovjeka. Jedan od prvih članaka napisao je o Dreyfusovoj aferi, a glavna su mu djela *Bergsonizam*, *Bizantinska Francuska* i *Izdaja*

intelektualaca. Ovo nije prvo autorovo pojavljivanje u nas. Njegov esej *Govor europskom narodu* objavljen je u zbirci kulturno-političkih eseja francuskih pisaca *Razgovor u Europi* u izdanju Matice hrvatske iz 1944. godine.

Knjiga u izvorniku nosi naziv *La Trahison des clercs*. Francuska riječ *clerc*, sinonim Coleridgove engleske kovanice *clerisy*, prevodi se na hrvatski kao čovjek duha. Čovjek duha bavi se duhovnim, neutilitarnim djelatnostima, a suprotstavljeni su mu laici, to jest ljudi djela. Pritom Benda ne misli da su ljudi duha duhovnici odnosno svećenici, jer duhovničko upućuje na transcendentnost, na brigu za dušu i njezinu besmrtnost. Benda luči duhovno od duhovničkog i za njega je *clerc* onaj koji ima sposobnost duhovnog, misaonog promišljanja i doživljavanja svijeta. U njegovom poimanju to je intelektualac *par excellence*, stoga je knjiga prevedena kao *Izdaja intelektualaca*.

Izdaja intelektualaca, uvjetno, podijeljena je u tri dijela. Prvi dio sadrži predgovor izdanju iz 1946. godine i bilješke uz predgovor te dodatak u kojem Benda objašnjava što on shvaća pod duhovnim vrijednostima (9.—62.). Drugi dio sami je spis *Izdaja intelektualaca* s autorovim predgovorom prvom izdanju i bilješkama (65.—187.), a treći dio sastoji se od bibliografije Juliene Bende, 45 djela koja je stvarao u rasponu od 1900. do 1952. godine (187.—188.), te pogovora Rade Kalanja *Uvijek prijeporni Benda* (190.—203.).

U predgovoru knjige nabrajaju se razlozi zbog čega sve intelektualci izdaju svoj poziv. Oni to čine ponajprije u ime "reda", i u tome je njihov antidemokratizam. *Države reda* koje knjiga nabraja jesu fašistička Italija, Hitlerov Reich i vichyjevska Francuska. Sljedeći su razlozi *izdaje intelektualaca* u ime mističnog jedinstva s razvojem svijeta, dijalektičkog materijalizma ili kulta dinamičnosti. Dijalektički materijalizam negira mišljenje jer misliti ne znači poistovjetiti se sa zbiljom, nego o njoj

donositi racionalne sudove. Oni koji trebaju učiti mišljenju — intelektualci — podvrgnuti su dogmama o prilagodljivom mišljenju, vječnoj evoluciji znanosti, gipkom pojmu, dogmi prema kojoj teorije nove fizike najavljuju kraj racionalnim načelima i onoj prema kojoj um ne sadrži ni jedan povijesno nepromjenljiv element te mora, pod utjecajem iskustva, promijeniti, ne samo način djelovanja nego i svoju bit. Intelektualci izdaju svoj poziv i u ime angažmana, ljubavi, svetosti pisca ili relativnosti dobra i zla (9.—52.).

U prvom dijelu knjige Julien Benda donosi *panaugiju* pojma duhovne vrijednosti. Duhovne su vrijednosti statične, nisu utilitarne i racionalne su. Statične su jer ostaju takve kakve su, izvan raznovrsnosti, vremena, mjesta i drugih okolnosti koje ih prate u zbilji. To su apstraktna pravda, apstraktna istina, apstraktni um i apstraktna ljepota. Nisu utilitarne, ali ta neutilitarnost nešto je što moderni intelektualac najodlučnije odbacuje, pokazujući time duboko nerazumijevanje vlastite biti. Racionalne su, pak, jer se pod duhovnim vrijednostima smatraju samo one, prihvaćanje kojih implicira umovanje, dok naprotiv stanja koja se temelje na osjećajima, kao što su oduševljenje, hrabrost, vjera, ljubav prema bližnjemu i ljubav prema životu, nemaju mjesta među intelektualcima. Pritom Benda razlikuje ljubav prema razumu od razuma: ljubav prema razumu nema ništa zajedničko s razumom. Uloga intelektualca nije da mijenja svijet, nego da ostane vjeran idealu, održavanje kojega se čini prijeko potrebnim za moralnost ljudske vrste. Za Bendu je to ljubav prema dobru, a ne ideja dobra (56.—62.).

Drugi dio knjige sam je spis *Izdaja intelektualaca*, koji se, osim predgovora prvom izdanju, sastoji od četiri poglavlja: *Usavršavanje političkih strasti u moderno doba — Doba politike, Značenje toga procesa — Narav političkih strasti, Intelektualci — Izdaja poziva te*

Opća slika i prognoza.

Političke strasti Benda vidi kao one strasti što ljude potiču da ustaju jedni protiv drugih. To su posebice rasne, klasne i nacionalne strasti. One imaju nekoliko karakteristika — rasprostranjenost, povezanost, postojanost, nadmoć, svijest o sebi. Benda upozorava i na neke konkretne političke strasti, kao što su židovski nacionalizam i *buržujizam*. Zajednička im je mržnja. On smatra da je moderno doba postalo doba politike, a naše stoljeće — stoljeće intelektualnog organiziranja političkih mržnji (67.—80.).

Narav političkih strasti Benda svodi na dvije težnje: na težnju da se zadovolji materijalni interes i težnju da se zadovolji ponos. Realizam političkih strasti označava pojmom *divinizam*, budući da ispada da su Država, Domovina i Klasa za mnoge jedina božanstva (81.—84.).

Intelektualce koji su izdali pisac oslikava u trećem poglavlju knjige *Intelektualci — Izdaja poziva* citatom nepoznatog pjesnika koji govori da su to “duše zgrčene nad zemljom, bez ičega andeoskog u sebi” (85.). Dalje se u trećem poglavlju nabrajaju razlozi zašto intelektualci posvajaju političke strasti, zašto ih unose u svoje djelovanje, te zašto se u svojim doktrinama njima služe. To je ujedno i jezgra knjige, u kojoj pisac brojnim primjerima potkrepljuje argumentaciju o *izdaji intelektualaca* zbog njihove privrženosti posebnom i osuđivanja osjećaja univerzalnosti, hvale privrženosti praktičnom i osuđivanja ljubavi prema duhovnom (85.—116.). U tom poglavlju raspravlja se i o krivo shvaćenom nauku Crkve. Navodi se da je Crkva, uzdižući domoljublje, kad ga je uzdizala, uvijek poticala na bratstvo i ljubav među ljudima, a ne na suprotstavljanje među pripadnicima različitih nacija. Domoljublje je za Crkvu bilo uvijek proširenje ljubavi prema čovjeku, a ne sužavanje. Ipak, pisac zamjera nekim školama u Crkvi koje su proglašavale Isusa

Krista pobornikom nacionalizma i naziva ih “neobičnim kršćanima” (108., 109.).

Julien Benda navodi da se najveća *izdaja intelektualaca* dogodila kad su intelektualci svojim doktrinama bili poticali realizam laika i na druge načine, a ne samo uzdizanjem posebnog i osudom univerzalnog. Oni su na sam pijedestal moralnih vrijednosti izdigli konkretnu korist, ovozemaljsku moć i sredstva koja je osiguravaju, a ljudskom su preziru izložili traganje za istinskim duhovnim dobrima, za nepraktičnim ili neprolaznim vrijednostima (116.).

Duh koji kod svih intelektualaca u Europi prevladava jest Hegelov duh — “Svjetska povijest svjetsko je pravo”. Takav duh Benda naziva *izdajom intelektualaca* jer intelektualci ulaganjem svojih sposobnosti i svoje odlučnosti potiču realizam svjetske povijesti, a poziv intelektualaca sastoji se upravo u suprotstavljanju takvom realizmu (123.—143.).

Omalovažavanje morala Benda označava intelektualnim sadizmom, a kao njegove glavne razloge nabroja nametanje političkih interesa svim ljudima bez iznimke, povećanje konzistentnosti sadržaja kojima se hrane političke strasti, želju pisaca i mogućnost koja im se pruža da zaigraju političku ulogu, potrebu da se zbog slave stave u službu klase koja iz dana u dan postaje sve zabrinutijom, sve lakši pristup intelektualnog staleža građanskom životu s njegovim taštinama, usavršavanje njegova romantizma, sve slabije poznavanje antičke kulture i degradaciju intelektualnog života (153.).

U četvrtom poglavlju *Opća slika i prognoza* Benda ne vidi budućnost svijeta nimalo ružičastom. Može se reći da je, premda je ljudski rod u stanju zagospodariti svim pojavama, na djelu razdoblje intelektualnog i moralnog mraka. Dosta crno gledajući, Benda zaključuje da bi se povijest smijala na pomisao da su Sokrat i Isus Krist umrli za ljudsku vrstu (154.—165.).

Otvorenim stavljanjem svih stajališta na raspravu, knjiga *Izdaja intelektualaca* postaje jedna od markantnijih točaka u panorami suvremenih ideja. Pisac knjige Julien Benda ulazi u raspru s mnogim mislećim ljudima povijesti čovječanstva — Rabelaisom, Voltaireom, Diderotom, Kantom, Bonaldom, Marxom, Bergsonom, Taineom, Malrauxom, Renouvirom, Spinozom, Goetheom, Hugoom, Pascalom, Renanom, Platonom, Aristotelom, Tomom Akvinskim, Nietzscheom, Sorelom... Njima on pomalo cinički zahvaljuje što je čovječanstvo dvije tisuće godina činilo zlo, a hvalilo dobro.

Julien Benda posjeduje goleme spisateljske odlike i ovom knjigom dokazuje da je jedno od atraktivnijih pera svoga vremena. Tko god je čitao Bendu, shvatit će da ne stoji ocjena njegovih kritičara kako je on “pas koji grize vlastiti rep”. Njegov intelektualni aktivizam nadraža razinu “tekstualne proizvodnje”. Julien Benda kontroverzni je mislilac koji ne ostavlja čitatelja ravnodušnim, već ga istodobno oduševljava i iritira, nagoni na drukčije gledanje stvari. On iz temelja mijenja shvaćanje gledišta intelektualca prema vremenu u kojem živi. Angažiran i polemičan, Benda pokušava da mišljenjem zagrebe ispod površine zbivanja i da raščisti pitanje intelektualčeve uloge. Prema Bendinom mišljenju, intelektualci su zaboravili svoj *penzum* — sposobnost kritike i rukovođenje vlastitom savješću kao jedinim arbitrom, te razaranja neprikosновенosti — pa su svojim lakim angažiranjem postali *portativni* aparat laičkih vrijednosti.

Knjiga *Izdaja intelektualaca* nije pledoaje za *slobodnolebdećeg* intelektualca, već više *lamento* stanja u kojem je Benda živio, a koje se reflektira i u današnjici. Žele li današnji intelektualci svojim “meta-okvirom” *raščarati* intelektualni razum i spriječiti da politika određuje moral, trebaju djelovati u skladu s nadinteresnim vrijednostima koje i ova knjiga veliča — mudrošću, pravedošću, hrabrošću i umjerenošću.

Čitanje ove knjige, zbog njezine prijepornosti i eksplanacijske snage, kategorički je imperativ za svakog intelektualca koji ne želi izdati.

Petar Cvekan

Prikaz

Vinko Pribojević

O podrijetlu i slavi Slavena

Golden Marketing i Narodne novine, Zagreb, 1997., str. 211

Čovjek u pisanom obliku opisuje i tumači stanja i zbivanja prije više od 5000 godina. Što se sve u tom velikom vremenskom rasponu događalo među ljudima, još je donedavno bilo samo plod spekulacije skupine pisaca. Oni su svojim djelima tražili podrijetlo i slavu svoga roda i poticali razvoj misli o politici kao čovjekovom odnosu prema čovjeku. U nas je također bilo takvih ljudi. Kako bi ih se otrgnulo od zaborava, nakladnici “Golden Marketing” i “Narodne novine” pokrenuli su biblioteku Povijest hrvatskih političkih ideja. Prva knjiga biblioteke djelo je hrvatskog dominikanca Vinka Pribojevića *O podrijetlu i slavi Slavena/Oratio de origine succesibusque Slavorum*.

Pisac knjige, Vinko Pribojević, rođen je potkraj 15. stoljeća, a umro je oko 1532. godine. *O podrijetlu i slavi Slavena* njegov je govor, što ga je 1525. godine održao pred hvarskim velikašima, a koji je kasnije dao tiskati na latinskom jeziku kako bi pred romanskim i germanskim čitateljima uzvisio svoj rod i domovinu. Kao profesor teologije, Vinko Pribojević mnogo je putovao, upoznajući tako uređenje i jezik

drugih zemalja. Bio je jedan od prvih učenih ljudi renesanse koji je bjelodano tvrdio da Slaveni potječu od Ilira, Tračana i Makedonaca. Među Slavene uveo je legendu prema kojoj su mitska braća Čeh, Leh i Rus, praoci Čeha, Poljaka i Rusa, rodom iz Dalmacije (Ilirika). Odatle su se selili u sve krajeve gdje žive slavenski narodi. Takvom svojom povijesnom konstrukcijom prvi je među Hrvatima ukazao na zajedničko podrijetlo i zemljopisnu rasprostranjenost, utječući time i na hrvatske nacionalno-integracijske ideologije.

Na temelju različitih kombinacija, navlastito jezikoslovnih, Pribojević je u Slavene ubrojio Aleksandra Makedonskog i neke rimske careve, zatim Aristotela, ilirsku kraljicu Teutu i neke egipatske vladare. Svojim je učenjem najviše djelovao na Mavra Orbina, Jurja Rattkaya i Pavla Rittera Vitezovića koji je, nadovezujući se na njegove postavke o zajedničkom porijeklu i zemljopisnoj rasprostranjenosti, na sve Slavene proširio hrvatsko ime.

Pribojević je, dakle, naviještao misao o nacionalnoj i jezičnoj uzajamnosti u vremenima kad su Mlečani, Turci, "Nijemci" i Mađari ugrožavali Hrvate. Smatra se pretečom slavenske ideje u Hrvata i Južnih Slavena uopće, a zbog koncepcije o autohtonosti Slavena u jugoistočnoj Europi i na Sredozemlju u *budućnikom* ilirskog pokreta.

Svoje je djelo *O podrijetlu i slavi Slavena* Vinko Pribojević rasporedio na uvod i tri dijela. Već uvod jasno pokazuje da mu je cilj doći do istine o podrijetlu svoga naroda u vrijeme općeg nestajanja mnogih naroda koji nisu poznavali svoju povijest. On je svjestan da je u tom pitanju teško "...doći do sasvim točne i neuzdrmane istine" (136.).

U prvom dijelu Pribojević govori o veličini i ugledu slavenskog roda, koji svoje podrijetlo vuče iz vremena općeg potopa, od praoca Noe. Za dokazivanje te tvrdnje poziva se na Bibliju i Knjigu

postanka te ističe kako je Noa imao sina Jafeta, čiji je sedmi sin bio Tiras. Od Tirasa je potekao rod Tračana koji su, prema Pribojevićevu stajalištu, Slaveni. Time je Pribojević proširio postojbinu slavenskog roda, što odgovara i povelji Aleksandra Velikog slavenskim narodima čiji je tekst objelodanjen u knjizi *O podrijetlu i slavi Slavena*. Taj se tekst ne nalazi u svim ranijim izdanjima. Povelju neki smatraju krivotvorinom, ali povjesničari Mavro Orbin, Juraj Rattkay, Franjo Glavinić, kao i sam Pribojević, smatrali su je autentičnim dokumentom. Aleksandar Makedonski tom je poveljom dodijelio veliko prostranstvo zemlje svojim suborcima Ilirima. Budući da je dobivena od kralja s golemim autoritetom, povelja je shvaćena kao velika povlastica i na nju se dugo pozivalo. Ona je u vrijeme tuđinskih posizanja za teritorijem hrvatskih zemalja bila dragocjeni argument, ali i moralni čimbenik koji je uređivao odnose autohtonog naroda i došljaka te bodrio svijest malog naroda o njegovoj veličini.

Pribojević u drugom dijelu prikazuje zemljopisni položaj Dalmacije, ističe njezina prirodna bogatstva te zakone i običaje po kojima žive njeni stanovnici, a na trgovački i strateški značaj svoga rodnog kraja Hvara ukazuje u trećem dijelu. Svoje postavke potkrjepljuje bilješkama, u kojima upućuje na literaturu kojom se služio u pripremi ovoga spisa.

Knjiga *O podrijetlu i slavi Slavena* znanstveno je opremljena. Ona, osim spisa Vinka Pribojevića na hrvatskom i izvornom latinskom, sadrži i analitički predgovor Miroslava Kurelca u kojem se razmatraju Pribojevićev životni put i djelo, zatim bibliografiju Pribojevićevih djela, popis literature o Vinku Pribojeviću, nekoliko zapisa iz *ondašnjice*, bilješke prevoditelja te kazalo u knjizi spominjanih osobnih imena i naziva mjesta.

Pribojevićev je spis mnogo korišten te je stekao ugled i u svjetskim razmjerima. On nam omogućuje da, za-

grabivši u bunar povijesti, bolje sagledamo sadašnjost. Ne samo zbog svega toga već i zbog Pribojevićeva uvjerljivog načina argumentiranja, čitanje knjige predstavlja izazov. Ono bi bilo pravi izraz zahvalnosti onima do kojih nam je stalo, a bez kojih i nas, takvih kakvi jesmo, ne bi bilo.

Petar Cvekan